



WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

7 czerwca 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Tomasz Szanciło (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Ewa Stefańska

SSN Kamil Zaradkiewicz

Protokolant Magdalena Kucia

po rozpoznaniu na rozprawie 29 maja 2024 r. w Warszawie

skargi kasacyjnej K. spółki akcyjnej w W.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie

z 25 marca 2022 r., VII AGa 1054/21,

w sprawie z powództwa Bank spółki akcyjnej w W.

przeciwko K. spółce akcyjnej w W.

o zapłatę,

**uchyla zaskarżony wyrok w punktach I i III i w tym zakresie
przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Warszawie do
ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach
postępowania kasacyjnego.**

Ewa Stefańska

Tomasz Szanciło

Kamil Zaradkiewicz

[P.L.]

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 14 czerwca 2021 r. Sąd Okręgowy w Warszawie oddalił powództwo Banku S.A. w W. przeciwko K. S.A. (dalej: „K”) o zapłatę kwoty 142 048,26 euro wraz z odsetkami, rozstrzygając o kosztach procesu.

Sąd ten ustalił następujący stan faktyczny:

W dniu 4 czerwca 2008 r. Bank (działający wówczas jako Bank S.A.) zawarł z Z. A. zamkniętą spółką akcyjną w A. w F. (dalej: „A.”) umowę o kredyt w kwocie 44 270 365,79 euro. Następnie K. oraz bank zawarły umowę ubezpieczenia, która dotyczyła należności wynikających z tej umowy kredytu. Zgodnie z § 10 pkt 6 [...], Polisa Indywidualna, Kredyt dla Nabywcy, Zagraniczny Kredytobiorca Prywatny, zatwierdzonych decyzją Ministra Finansów nr [...] z 2 marca 2007 r. (OWU), wystąpienie jednej z okoliczności, o których mowa w § 10 pkt 5, tj. mogących spowodować zwiększenie ryzyka, zobowiązywało ubezpieczającego do przedsięwzięcia, w porozumieniu z K., wszelkich środków i poczynienia wszelkich kroków niezbędnych do zachowania jego praw względem dłużnika lub osoby trzeciej. Od chwili wystąpienia tych okoliczności ubezpieczający był obowiązany stosować się do instrukcji K. mających na celu uniknięcie szkody, ograniczenie jej rozmiarów lub zabezpieczenie należności objętych ochroną ubezpieczeniową.

Zgodnie z § 18 ust. 1 OWU koszty dodatkowe, powstałe w związku z działaniem mającym na celu uniknięcie szkody lub zmniejszenie jej rozmiarów, były obejmowane ochroną ubezpieczeniową, pod warunkiem pisemnej akceptacji przez K., proporcjonalnie do zakresu procentowego pokrycia określonego w IPU (indywidualne postanowienia umowne będące załącznikiem do polisy). Koszty te obejmować miały koszty postępowania sądowego i inne wydatki prawne z wyłączeniem kosztów związanych z ustanowieniem i utrzymaniem w mocy zabezpieczeń, kosztów protestu weksla oraz kosztów poniesionych w celu rozstrzygnięcia sporu dotyczącego zakresu praw ubezpieczającego związanych z umową objętą ubezpieczeniem.

W dniu 8 sierpnia 2014 r. pozwany – na podstawie § 10 pkt 6 OWU – wydał powodowi instrukcję podjęcia natychmiastowych działań w kierunku zabezpieczenia wszelkich praw banku wobec projektu finansowanego umową kredytu oraz zabezpieczenia wszelkich praw wobec kredytobiorcy, w tym m.in. zapewnienie ubezpieczenia majątkowego projektu oraz usługi ochroniarskiej placu budowy, a także przedstawienie w konsultacji z doradcą prawnym banku szczegółowego raportu dotyczącego aktualnego stanu praw banku wobec projektu oraz kredytobiorcy w odniesieniu m.in. do wszystkich zabezpieczeń wskazanych w cz. III IPU.

W instrukcji z 14 sierpnia 2014 r. pozwany wyraził zgodę na zwrot powodowi kosztów zapewnienia ochrony placu budowy oraz nie wyraził zgody na zwrot kosztów objęcia ochroną ubezpieczenia majątkowego aktywów A. jako kosztów związanych z ustanowieniem i utrzymaniem w mocy zabezpieczeń wskazanych w umowie z 19 grudnia 2008 r. oraz umowie kredytu objętej ochroną ubezpieczeniową na podstawie ww. umowy ubezpieczenia, które na podstawie § 18 ust. 1 OWU były wyłączone z możliwości objęcia ochroną ubezpieczeniową.

Pismem z 6 listopada 2014 r. powód poinformował pozwanego, że kredytobiorca nie pozyska wkładu własnego od akcjonariuszy, tak jak zakładał to aneks nr 6 do umowy kredytu, jak również o miesięcznych kosztach utrzymania A., wskazując, że kredytobiorca od ponad dwóch lat nie spłaca kredytu i nie jest w stanie zrestrukturyzować projektu oraz o zamiarze zgłoszenia wniosku o wypłatę odszkodowania. W dniu 18 listopada 2014 r. pozwany poinformował powoda o obowiązku utrzymania – do momentu ewentualnej wypłaty odszkodowania – ciągłości pakietu zabezpieczenia wskutek m.in. przyczyn, którym bank miał możliwość zapobiec. W związku z tym – na podstawie § 10 pkt 6 OWU – pozwany wydał powodowi instrukcję podjęcia działań w celu zabezpieczenia majątku A. oraz w kierunku poszukiwania inwestora dla przedmiotowego projektu.

Powód pismem z 29 kwietnia 2015 r. wezwał pozwanego do zwrotu kosztów wykonania instrukcji w łącznej kwocie 191 862,41 euro. Następnie pismem z 2 września 2015 r. rozszerzył zakres swojego żądania do kwoty 499 360,76 euro. Pozwany uznał za zasadne i zwrócił powodowi koszty wykonania instrukcji w kwocie

472 211,44 euro. Natomiast pismem z 28 stycznia 2016 r. powód zgłosił pozwanemu roszczenie o zwrot dalszych kosztów wykonania instrukcji w kwocie 211 704,43 euro. Pozwany zwrócił kwotę 97 728,17 euro.

Na podstawie ustalonego stanu faktycznego Sąd Okręgowy uznał, że powództwo nie zasługuje na uwzględnienie. Sąd ten wskazał, że powód zażądał zasądzenia kwoty 142 048,26 euro, która stanowiła różnicę pomiędzy kwotą wydatkową przez powoda na rzecz A. (599 892,01 euro) a kwotą zwróconą przez pozwanego (457 843,75 euro). Na dochodzoną kwotę składały się kwoty: 84 175,18 euro – wydatkowana przez bank tytułem pokrycia kosztów ubezpieczenia majątku kredytobiorcy i 57 873,08 euro – przekazana A. w celu realizacji zadań wskazanych w instrukcji.

W ocenie Sądu pierwszej instancji roszczenie powoda należało ocenić jedynie przez pryzmat umowy ubezpieczenia. Co do kwoty 84 175,18 euro Sąd ten uznał, że zastosowanie powinien mieć § 18 ust. 1 OWU, z którego wynika kompetencja pozwanego do wydawania wiążących instrukcji w przypadku zagrożenia spłaty kredytu oraz obowiązek pokrycia przez niego „kosztów dodatkowych”, jednakże z OWU wynika wprost, że koszty te nie obejmują kosztów utrzymania zabezpieczenia. Powód przedstawił obszerną dokumentację, która nie potwierdziła, że podczas wykonywania przez powoda instrukcji z 18 listopada 2014 r., czy też wcześniej pozwany wyraził zgodę na pokrycie kosztów ubezpieczenia. Samo wskazanie w instrukcji obowiązku utrzymania ubezpieczenia nie oznaczało – według Sądu Okręgowego – że jest to czynność, która będzie finansowana przez pozwanego. Z całokształtu okoliczności wynika również, że powód całkowicie bezzasadnie przyjmował, iż ubezpieczenie majątku kredytobiorcy następuje na koszt pozwanego.

Odnosnie do kwoty 57 873,08 euro Sąd pierwszej instancji zauważył, że pozwany nie wyraził zgody na finansowanie potrzeb kredytobiorcy w nieograniczony sposób, granice refundacji wydatków wyznaczała ich zasadność, co wynika z instrukcji z 18 listopada 2014 r. Strony nie sprecyzowały, które wydatki należały do wydatków uzasadnionych oraz jaka forma jest niezbędna do wykazania ich poniesienia. Powód, przyjmując ustalenia stron w tym zakresie i podejmując

określone działania, przekazując kredytobiorcy środki zgodnie z jego dyspozycjami, czynił to na własne ryzyko. Powód miał świadomość, a przynajmniej powinien był liczyć się z tym, że decyzja pozwanego w zakresie zwrotu konkretnych kwot będzie uzależniona od oceny zasadności podjętych działań.

Wyrokiem z 25 marca 2022 r., na skutek apelacji powoda, Sąd Apelacyjny w Warszawie zmienił powyższy wyrok częściowo w ten sposób, że zasądził od pozwanego na rzecz powoda kwotę 142 048,26 euro wraz z odsetkami oraz kosztami procesu, uznając apelację za zasadną z innych przyczyn niż w niej wskazane, dzieląc jednocześnie ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Okręgowy.

Sąd Apelacyjny zauważył, że pomimo iż płaszczyzną wyznaczającą obszar wzajemnych zobowiązań stron była umowa ubezpieczenia kredytu, Sąd Okręgowy nie był zwolniony od dokonania kontroli postanowień umowy pod kątem zgodności z naturą stosunku, ustawą czy zasadami współżycia społecznego. Zdaniem Sądu drugiej instancji Sąd pierwszej instancji pominął art. 826 § 1 k.c., gdyż powinien przede wszystkim zbadać, czy postanowienia OWU i IPU są z nim zgodne. Postanowienia umowne są mniej korzystne, albowiem ograniczają zwrot kosztów do kosztów zaakceptowanych oraz wyłączają koszty związane z ustanowieniem i utrzymaniem w mocy zabezpieczeń, koszty protestu weksla i koszty poniesione w celu rozstrzygnięcia sporu dotyczącego zakresu praw ubezpieczającego związanych z umową objętą ubezpieczeniem. Postanowienia umowne zatem – zdaniem Sądu Apelacyjnego – naruszają art. 826 § 4 k.c., czego konsekwencją jest ich nieważność. Zastosowanie znajdzie zatem regulacja Kodeksu cywilnego, czyli zasada zwrotu kosztów z art. 826 § 4 k.c., a zatem obowiązek zwrotu kosztów, które były celowe chociaż okazały się bezskuteczne. W ocenie Sądu Apelacyjnego zakwestionowane wydatki banku były uzasadnione.

Od powyższego wyroku skargę kasacyjną wniósł pozwany, zaskarżając wyrok w zakresie punktów I i III, zarzucając naruszenie przepisów prawa materialnego:

1/ art. 17 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o gwarantowanych przez Skarb Państwa ubezpieczeniach eksportowych (aktualnie: tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 284; dalej: „u.u.e.”) przez jego niezastosowanie, co spowodowało uwzględnienie art. 807 § 1 k.c.;

2/ art. 807 § 1 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie, podczas gdy umowy ubezpieczenia eksportowego zawierane w oparciu o przepisy ww. ustawy nie są objęte hipotezą tej normy z uwagi na wyłączenie z art. 17 ust. 1 pkt 1 u.u.e.;

3/ art. 826 § 4 w zw. z art. 807 § 1 k.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie, polegające na uznaniu, że art. 826 § 4 k.c. (w odniesieniu do umów ubezpieczenia eksportowego) ma charakter semiimperatywny, a strony umowy ubezpieczenia eksportowego nie mogą skutecznie uzgodnić postanowień sprzecznych z przepisami Tytułu XXVII k.c., mniej korzystnych dla ubezpieczającego;

4/ art. 58 § 1 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie, polegające na uznaniu, że postanowienia § 18 pkt 1 OWU – jako mniej korzystne dla ubezpieczającego aniżeli zawarte art. 826 § 4 k.c. – obarczone są sankcją nieważności, podczas gdy na podstawie art. 17 ust. 1 pkt 1 u.u.e. do ubezpieczeń eksportowych nie ma zastosowania art. 807 § 1 k.c.;

5/ art. 353¹ k.c. przez jego niezastosowanie polegające na uznaniu, że postanowienia § 18 pkt 1 OWU, w zakresie, w jakim uzależniają objęcie ochroną ubezpieczeniową kosztów dodatkowych, powstałych w związku z działaniem mającym na celu uniknięcie szkody lub zmniejszenie jej rozmiarów od ich uprzedniej akceptacji przez pozwaną, oraz wyłączają z ochrony ubezpieczeniowej koszty związane z ustanowieniem i utrzymaniem w mocy zabezpieczeń, nie mają mocy wiążącej strony umowy ubezpieczenia.

Powołując się na powyższe zarzuty, pozwany wniósł o uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego w zaskarżonej części i orzeczenie co do istoty sprawy, ewentualnie przekazanie sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania temu Sądowi, a także zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną powód wniósł o jej oddalenie oraz zasądzenie od pozwanego kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarżący powołał szereg zarzutów, które dotyczyły prowadzenia przez niego działalności ubezpieczeniowej w oparciu o art. 5 ust. 1 u.u.e., co ma – jego zdaniem – wpływ na stosowanie do stosunku prawnego zaistniałego pomiędzy stronami

przepisów Kodeksu cywilnego. Zbędne było zatem odniesienie się osobno do każdego z zarzutów, w istocie każdy bowiem dotyczył problematyki stosowania do umowy ubezpieczenia eksportowego przepisów Kodeksu cywilnego.

Kwestia ta nie była przedmiotem rozważań Sądu Apelacyjnego, który uznał, że należy wziąć pod uwagę w szczególności art. 826 § 4 k.c. (w związku z § 1 tego artykułu), z którego wynika, że umowa lub ogólne warunki ubezpieczenia mogą zawierać postanowienia korzystniejsze (niż wynikające z tego przepisu) dla ubezpieczającego odnośnie do zwrotu przez ubezpieczyciela – w razie zajścia wypadku objętego ochroną ubezpieczeniową – kosztów wynikłych z zastosowania środków podjętych przez ubezpieczającego w celu ratowania przedmiotu ubezpieczenia oraz zapobieżenia szkodzie lub zmniejszenia jej rozmiarów. Mając dodatkowo na względzie art. 807 § 1 k.c., Sąd drugiej instancji uznał, że w istocie regulacje umowne były mniej korzystne dla powoda od ustawowych, co skutkowało ich nieważnością.

O ile zatem Sąd Okręgowy przyjął, że roszczenie powoda należało ocenić jedynie przez pryzmat umowy ubezpieczenia, a więc również OWU (aczkolwiek nie wyjaśnił tego stanowiska), to Sąd Apelacyjny przyporządkował do ustalonego (bezsprzecznego) stanu faktycznego, określone normy prawne, stwierdzając, iż zastosowanie powinien mieć art. 826 § 1 k.c., w świetle którego zwrotowi podlegają koszty celowe, a więc bez ograniczeń wynikających z OWU.

Stanowisko Sądu drugiej instancji nie ma uzasadnienia.

Zgodnie z art. 17 ust. 1 pkt 1 u.u.e. do umów zawieranych w zakresie uregulowanym tą ustawą nie stosuje się art. 807 § 1, art. 810 (aktualnie uchylony) i art. 811 k.c. Ta ustawa ma zastosowanie w niniejszej sprawie, co wynika z jej zakresu przedmiotowego (art. 1 ust. 2 pkt 1 lit. a u.u.e.), jak i podmiotowego (art. 5 ust. 1 u.u.e.).

Kluczowe z punktu widzenia meritum sporu w niniejszej sprawie byłoby odwołanie się do tego pierwszego przepisu (gdyby miał on zastosowanie). Stosownie bowiem do art. 807 § 1 k.c. postanowienia ogólnych warunków ubezpieczenia lub postanowienia umowy ubezpieczenia sprzeczne z przepisami Tytułu XXVII k.c. „Umowa ubezpieczenia” są nieważne, chyba że dalsze przepisy przewidują wyjątki.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że prawidłowe zastosowanie tego przepisu i posłużenie się określoną w nim sankcją nieważności wymaga jednoznacznego wskazania, w sposób nienasuający wątpliwości, z którym przepisem tytułu XXVII k.c. pozostaje w sprzeczności konkretne postanowienie umowy ubezpieczenia lub konkretne postanowienie ogólnych warunków ubezpieczeń (zob. wyroki SN: z 28 października 1999 r., II CKN 531/98; z 18 grudnia 2003 r., I CK 365/02).

Sąd Apelacyjny dochował tego obowiązku, bowiem wskazał na art. 826 § 1 k.c. Z uwagi na treść drugiego zdania art. 826 § 4 k.c. przepis regulujący zwrot kosztów związanych z ratowaniem przedmiotu ubezpieczenia oraz zapobieżeniem szkodzie lub zmniejszeniem jej rozmiarów ma charakter semimperatywny, a umowa ubezpieczenia albo jego ogólne warunki nie mogą zawierać mniej korzystnych postanowień dla ubezpieczającego (co wynika z art. 807 § 1 k.c.). W orzecznictwie sądów powszechnych uznano m.in. że postanowienia ogólnych warunków ubezpieczenia, przewidujące wyłączenie odpowiedzialności odszkodowawczej ubezpieczyciela w razie niedopełnienia przez ubezpieczającego obowiązków zmierzających do zmniejszenia szkody bez względu na to, czy niedopełnienie tych obowiązków było wynikiem rażącego niedbalstwa ubezpieczającego, są sprzeczne z art. 826 § 2 k.c., a tym samym – nieważne (zob. wyrok SA w Krakowie z 8 grudnia 2017 r., I ACa 738/17).

O ile zatem, co do zasady, mając na uwadze art. 826 § 4 w zw. z art. 807 § 1 k.c., w kwestii omawianych kosztów umowa ubezpieczenia lub jej ogólne warunki mogą zawierać jedynie postanowienia korzystniejsze dla ubezpieczającego, to od tej zasady istnieją wyjątki. Jeden z nich został zawarty w art. 17 ust. 1 pkt 1 u.u.e., pominiętym przez Sąd Apelacyjny. Z analizy tego przepisu wynika wniosek, że do tego typu umów ubezpieczenia (ubezpieczenia eksportowego) nie znajdują zastosowania regulacje objęte Kodeksem cywilnym. Wyłączenie dotyczące art. 807 § 1 k.c. oznacza bowiem, że nie znajduje zastosowania sankcja nieważności (art. 58 § 1 k.c.) w sytuacji, gdy w umowie ubezpieczenia lub ogólnych jej warunkach zostanie zawarte postanowienie sprzeczne z kodeksowymi przepisami regulującymi ten rodzaj umowy. Dotyczy to również regulacji sprzecznej z art. 826 § 4 zd. 1 k.c., skoro drugie zdanie tego

paragrafu w ogóle nie znajdzie zastosowania do umowy ubezpieczenia eksportowego. Wobec tego pozwany i powód byli uprawnieni do odmiennego (w stosunku do kodeksowych regulacji) unormowania łączącego ich stosunku zobowiązaniowego.

Do rozważenia pozostawała jeszcze podnoszona przez powoda kwestia, że pomimo braku podstaw do uznania nieważności OWU na podstawie powołanych przepisów zaskarżone orzeczenie było prawidłowe wobec uznania poniesionych kosztów za celowe. Po pierwsze, nie sposób jednak pominąć, że Sąd Apelacyjny rozpatrywał celowość tych kosztów wyłącznie w kontekście art. 826 § 1 k.c., który nie ma zastosowania w niniejszej sprawie. Wobec natomiast charakteru umowy ubezpieczenia w niniejszym przypadku zastosowanie znalazł jedynie § 18 ust. 1 OWU, zgodnie z którym uwzględnieniu podlegały koszty, które zostały zaakceptowane na piśmie, a ponadto zwrot niektórych kosztów został wyłączony. Faktem pozostaje, że regulacja zawarta w OWU pozostaje mniej korzystna od unormowań ustawowych, niemniej jednak charakter umowy ubezpieczenia na to pozwalał, jeżeli weźmie się pod uwagę art. 17 ust. 1 pkt 1 u.u.e.

Po drugie, uznanie przez Sąd Apelacyjny celowości kosztów nie oznacza, że wniosek ten znajdzie wprost zastosowanie w toku postępowania kasacyjnego. Należy bowiem zauważyć, że Sąd Najwyższy jest związany jedynie ustaleniami faktycznymi (art. 398³ § 3 i art. 398¹³ § 2 k.c.).

Po trzecie, Sąd Apelacyjny powinien rozważyć treść § 18 ust. 1 OWU oraz wydanych instrukcji, z których wynikają koszty, w kontekście zasady swobody umów wyrażonej w art. 353¹ k.c. O ile nie można mówić o sprzeczności z powołanymi przepisami regulującymi umowę ubezpieczenia, to w art. 353¹ k.c. przewidziano inne (niż sprzeczność z ustawą) ograniczenia tej zasady. Powstaje w szczególności pytanie, czy ograniczenie wynikające z konieczności uzyskania pisemnej akceptacji ze strony K. (zdanie pierwsze), jak i wyłączenia przewidziane w drugim zdaniu § 18 ust. 1 OWU – w kontekście żądania pozwu – nie są sprzeczne z właściwością (naturą) umowy ubezpieczenia (również ubezpieczenia eksportowego) lub zasadami współżycia społecznego (dobrymi obyczajami kupieckimi). Nie było to przedmiotem

rozważań Sądu Apelacyjnego, gdyż uznał on § 18 ust. 1 OWU za sprzeczny z art. 826 § 1 i 4 k.c.

Mając powyższe na względzie, ponieważ skarga kasacyjna pozwanego była uzasadniona, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c., orzeczono jak w sentencji wyroku, pozostawiając rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie (art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1 w zw. z art. 398²¹ k.p.c.).

Ewa Stefańska

Tomasz Szanciło

Kamil Zaradkiewicz

[P.L.]

[ms]